

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ПРИЛАГАНЕТО НА СТРАТЕГИИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ (И СВЪРЗАНИТЕ С ТЯХ СТРАТЕГИИ И ПОЛИТИКИ) НА НАЦИОНАЛНО РАВНИЩЕ В БЪЛГАРИЯ

СНЦ“АРГИ“

Ива Бонева

септември 2024 г. - март 2025 г.

Lead Partner



Project Partners



Associated Partner



Co-funded by
the European Union

From school curricula
to youth actions
for sustainable development

globaleducationtime.eu

Съдържание

Съдържание	2
Съкращения	3
1. Контекстуализация на глобалното гражданско образование в България	4
1.1 Българската образователна система	4
1.2 Гражданско образование - но не за всички	6
1.3 "Международно изследване на гражданското образование" - ICCS 2022	8
1.4 Забрана на пропагандата на "нетрадиционна сексуална ориентация"	10
1.5 Заинтересовани страни	11
2. Ключови стратегически документи	11
2.1 Средносрочна програма за развитие и хуманитарна помощ на Република България за периода 2020-2024 г. и Програма за глобално образование	12
2.2 Министерство на младежта и спорта	14
2.3 Закон за предучилищното и училищното образование от 2016 г., Наредба 13 и граждански ценности	14
3. Принос от заинтересуваните страни	16
3.1 Кратко описание на методологията	17
3.2 Интегриране на ГГО във формалното образование - политики	18
3.3 Интегриране на ГГО във формалното образование – изпълнение	19
3.4 Ограничения и пречки пред въвеждането и прилагането на ГГО във формалното образование	20
3.5 Възможности за въвеждане и прилагане на ГГО във формалното образование	21
3.6 Значението, което се отдава на ГГО и глобалните въпроси, и връзката им с учебната програма	23
3.7 Препоръки от участниците	24
4. Заключение и препоръки	25
4.1 Заключение	25
4.2 Препоръки	26
Стратегическо и политическо ниво	26
Учебна програма и педагогика	26
Информираност и ангажираност	27
5. Библиография	28

Съкращения

БПМР	Българска платформа за международно развитие
ЕС	Европейски съюз
ГГО	Глобално гражданско образование
МОН	Министерство на образованието и науката
МвНР	Министерство на външните работи
НПО	Неправителствена организация
ЗПУО	Закон за предучилищното и училищното образование
РУО	Регионален управление на образованието

1. Контекстуализация на глобалното гражданско образование в България

Българската образователна система постепенно се модернизира, особено след присъединяването на страната към Европейския съюз (ЕС) през 2007 г. През последните години постепенно се въвежда модел на образование, базиран на компетентности. Най-съществени и напредничави промени бяха въведени със Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) от 2016 г., който цели цялостна реформа в училищното образование и който ще бъде разгледан по-нататък в доклада.

1.1 Българската образователна система

В България образованието е основно право на всички граждани, независимо от техния пол, социално положение, етническа принадлежност или религия, както е обявено в Конституцията от 1991 г. Тази основополагаща демократична концепция за свободен достъп до образование е отразена във всички нормативни актове, уреждащи функционирането на образователната система. Образованието е задължително за децата на възраст от четири до шестнадесет години. Основното образование в България е разделено на два етапа: начално/елементарно образование и прогимназия/гимназиален етап.

Прогимназиалното средно образование се предоставя от гимназиите и обхваща класовете от 5 до 8. Децата на възраст от 11 до 15 години могат да посещават прогимназиално образование. Учебната им програма включва математика, химия, български език и литература, музика, география, изобразително изкуство, техническо образование, физика, история, физическо възпитание, биология и един чужд език. Обучението на седмица е между 27 и 30 часа. Тази образователна степен завършва със свидетелство за завършено основно образование. Учениците, които са завършили основно образование, могат да кандидатстват за средно образование. Средното гимназиално образование в България е задължително до 10 години или до 10 клас и се предлага от общообразователни/общински гимназии, специализирани училища и професионални гимназии. Това образователно ниво подготвя учениците за висше образование или за пазара на труда.

Училищното образование е достъпно в държавни, общински или частни институции, а обучението е безплатно, освен в частните училища. Освен това всички ученици от първи до дванадесети клас получават безплатни учебници.

Учебната година в България продължава от средата на септември до края на юни. Учебната година е разделена на два семестъра. Първият семестър започва в средата на септември и продължава до януари. Вторият семестър започва през февруари и завършва през юни. По време на учебната година има великденска, лятна и коледна ваканция.

Министерството на образованието и науката отговаря основно за образователната политика. Като част от по-широките инициативи за децентрализация, отговорностите за училищното образование в България са разпределени между три правителствени нива: национално, регионално и общинско. Въпреки това училищата са свободни в някаква степен да планират и управляват собствените си бюджети и персонал. Министерството координира образователната политика, като информира и изпълнява стратегическите приоритети и законодателните действия, определени от Народното събрание и Министерския съвет. Министерството е разделено на 16 специализирани дирекции, сред които дирекция "Приобщаващо образование", дирекция "Професионално образование и обучение" и дирекция "Образование на българите в чужбина и училищна мрежа". Във всяка от 28-те административни области на България има регионално управление на образованието (РУО), което е подчинено на МОН и контролира подпомагането на изпълнението на националните програми за предучилищно и училищно образование. До неотдавна РУО имаха за задача да наблюдават и оценяват училищата; със създаването на нов Национален инспекторат по образованието обаче РУО вече отговарят за оказването на методическа помощ на училищата. Ръководителите на тези регионални отдели отговарят и за назначаването на директорите на училищата в своя регион.

Българските училища вече разполагат с относително висока степен на автономия при управлението на своите бюджети, персонал и разработване на учебни програми, което е част от по-широките реформи за децентрализация. От 2008 г. насам училищата работят по системата на делегираните бюджети, което означава, че макар финансирането все още да се разпределя от правителството, училищата имат свобода на действие по отношение на начина на разпределяне на тези ресурси, след като ги получат. Директорите на училищата имат правомощия по отношение на набирането и управлението на педагогическия персонал, включително всички решения, свързани с персонала.

Освен това действащият Закон за предучилищното и училищното образование дава възможност на определени институции, известни като "иновативни училища" (вж. глава 4), да адаптират и разработват учебните си програми въз основа на нуждите на учениците. Част от учебната програма, приблизително 10 %, се разработва на училищно ниво от учителите и се одобрява от директора на училището. Тези училищни учебни програми са структурирани в съответствие с рамковата учебна програма, установена от Министерството на образованието, която заедно с националните образователни стандарти очертава целите на обучението по всеки предмет в края на всеки образователен етап.

През последните десетилетия България започна малко колебливо да прилага образователни реформи, насочени към подобряване на резултатите от обучението, засилване на справедливостта и справяне с управленски трудности, като например управление на търсенето и предлагането на учители и разпределяне на училищните ресурси, с бавно нарастващи нива на децентрализация. Тя вече е осъществила няколко широкомащабни образователни реформи за преодоляване на неефективността на системата и на различията.

Така през 2007 г. страната започна да рационализира училищната си мрежа в отговор на демографските промени, като въведе модел на финансиране на училищата на глава от населението и предостави на училищните администратори по-голям контрол върху финансовите въпроси и вземането на решения. Със споменатия вече Закон за предучилищното и училищното образование от 2016 г. бяха въведени съществени политически реформи, като например създаването на нова рамка за оценяване на училищата и прилагането на нова учебна програма, ориентирана към ученика и основана на компетентности.

Всъщност приемането на ЗПУО постави началото на нов цикъл от съществени реформи, които имаха за цел да модернизират учебните програми в страната, като наблегнат на компетентностите и подходите, ориентирани към учениците, както и да направят образованието по-приобщаващо. Освен всичко споменато по-горе, този закон изисква от всички училища да прилагат усилия за намаляване на ранното отпадане от училище и за приобщаване на учениците от уязвимите демографски групи. С неотдавнашна актуализация на Закона през 2020 г. училищното образование стана задължително от четиригодишна възраст, което гарантира, че повече деца, особено тези, в чиито семейства не се говори български език, са подготвени да започнат основното си образование. Друга цел е да се повиши качеството и приложимостта на професионалното обучение в страната, като се гарантира, че програмите са по-добре съобразени с нуждите на пазара на труда и са по-привлекателни за ученици с различни предпочитания и компетенции.

Въпреки това развитие, България продължава да изпитва високи нива на бедност и социално-икономическо неравенство. Училищата страдат от значителни образователни различия в зависимост от географското положение, етническата принадлежност и социално-икономическия статус на учениците. Правителството признава необходимостта от дългосрочна образователна реформа за увеличаване на националното производство, за посрещане на изискванията на застаряващото население и за подобряване на качеството на живот на гражданите. На практика все още има много какво да се направи.

1.2 Гражданско образование - но не за всички

Най-накрая, през учебната 2021/2022 г., в българската образователна система беше въведено гражданско образование. Този термин обхваща както гражданското измерение насочено към познаване на демократичните институции, законите, правата и отговорностите, така и измерението, насочено към ценностите, идентичността, участието и активната ангажираност. Въпреки че в английския език се прави разлика между citizenship и civic образование, българската учебна програма обединява и двете под общото понятие "Гражданско образование". Държавните образователни изисквания за учебното съдържание по гражданско образование са добре дефинирани в закона.

В Република България предметът "Гражданско образование" се изучава в 11. и 12. клас на средното образование. Учебната програма по "Гражданско образование" се основава на няколко ключови международни и национални рамки, сред които: "Всеобща декларация за

правата на човека"; "Конвенция за правата на детето"; "Европейска конвенция за правата на човека и основните свободи"; "Европейска референтна рамка за ключови компетентности"; "Конституция на Република България" и "Държавен образователен стандарт за общообразователната подготовка", който очертава необходимите резултати от обучението по "Гражданско образование". В учебната програма за 11. клас се набляга на теми като гражданство, политика и демокрация; права и отговорности на гражданите; обществени идентичности и различия. В 12. клас фокусът се измества върху отношенията между гражданите, правителството и държавата; взаимодействието на гражданите с икономиката; мястото на България в света, включително глобалните предизвикателства. Много учители бяха обучени да станат учители по гражданско образование в периода 2020-2022 учебна година.

Въпреки това, тъй като засега тя е достъпна само за учениците от 11-и и 12-и клас, много активисти, включително авторите на настоящия доклад, смятат, че това е недостатъчно, тъй като това е частта от средното образование, която не е задължителна, а много от учениците завършват образованието си преди това и се присъединяват към пазара на труда в България.

В учебната програма по гражданско образование за 12. клас има самостоятелен раздел, наречен "България и глобалните проблеми". Един от очакваните резултати в него е учениците да могат да използват възможностите на глобалното образование за разбиране на социалните проблеми на регионално, национално и глобално ниво. Именно този факт дава надежда за едно бъдещо разширяване на тези теми, което един ден да доведе до глобално образование.

Тъй като все още сме в началото на въвеждането първо на гражданството и, надяваме се, скоро и на глобалното образование, в България не се използват много различни ключови понятия. Гражданското образование е единственият широко използван официален термин, тъй като това е името на предмета, който се изучава в последните класове на средното училище. В други документи, като например доклади и резюмета на проекти, термините "Глобално образование" и "Гражданско образование" често се използват за описание на образователни подходи, които имат за цел да подготвят учениците да бъдат отговорни глобални граждани. Глобалното образование се фокусира върху разбирането на глобалните взаимозависимости и насърчаването на устойчивото развитие, докато гражданското образование набляга на развитието на граждански компетентности и демократични ценности. Може да се твърди, че терминът "глобално образование" се използва по-често от Глобална образователна мрежа Европа и Съвета на Европа, докато терминът "глобално гражданско образование" е по-съобразен с Целите за устойчиво развитие. Въпреки това през последните години, особено с множеството проекти на ЕС и лошите преводи, с липсата на академична дисциплина по въпроса, в България се наблюдава хаотична смесица от свободно използвана терминология.

1.3 "Международно изследване на гражданското образование" - ICCS 2022

Резултатите от "Международното изследване на гражданското образование" бяха обявени на 28 ноември 2023 г. от Международната асоциация за оценяване на постиженията в образованието (IEA).

Това изследване обикновено остава извън общественото внимание, засенчено от по-известните изследвания, като Програмата за международно оценяване на учениците на ОИСР (PISA) и двете големи международни оценки за ученици от 4-ти клас: Международното изследване на напредъка в областта на четивната грамотност (PIRLS) и Международното изследване на тенденциите в областта на математиката и природните науки (TIMSS). Изследването се ръководи от Международната асоциация за оценяване на постиженията в образованието (IEA) - неправителствена организация с изследователски центрове в над 60 държави, включително и в България. Освен това в разработването и провеждането на ICCS активно участват Австралийският съвет за образователни изследвания (ACER), Лабораторията за експериментална педагогика към Университета "Рома Тре" в Рим и Университетът LUMSA в Рим. Тези институции наблюдават цялостното управление на проекта, както и разработването на изследователската рамка и концепция.

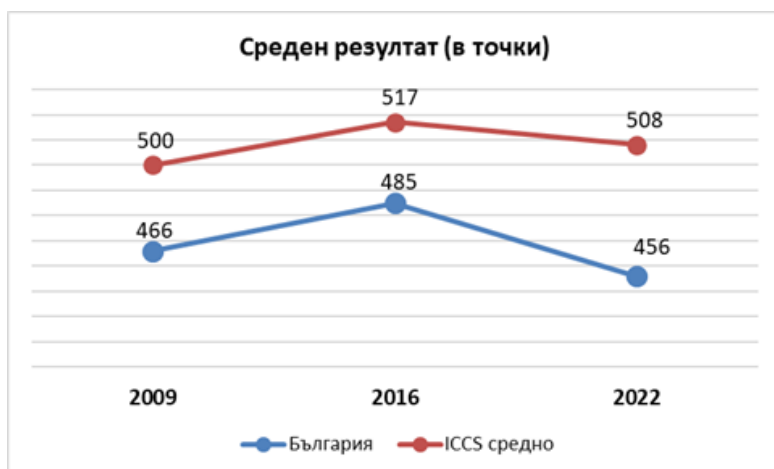
Смятаме, че е важно да споменем това проучване, тъй като то е единственото международно проучване на гражданското образование, което изследва как младите хора се подготвят за ролята си на граждани. То се фокусира върху елементите на училищното образование, предназначени да предоставят на учениците знания, умения, ценности и нагласи, необходими за развитието им като активни, независими личности, които са мотивирани да участват в гражданския живот.

ICCS 2022 включва участници от 22 държави и два региона в Германия, сред които е и България. Целевата група, непроменена от началото на проекта, се състои от ученици на възраст около 14 години към момента на провеждане на проучването. В повечето държави, включително и в България, това съответства на учениците в 8. клас. В държавите, в които осмокласниците са по-малки от 13,5 години, в проучването са включени ученици от 9 клас. Компонентите на изследването от 2022 г. (тестове и въпросници) бяха налични както в компютърен, така и в хартиен формат. Този двоен формат даде възможност на по-голямата част от участващите държави (две трети) да използват компютърно базирания модул, поставяйки учениците в симулирани сценарии за граждански действия в реалния живот. В тези сценарии учениците участваха в динамични интерактивни задачи, някои от които включваха обратна връзка.

Някои от резултатите на българските ученици, обобщени от Института за изследване на образованието ([Гражданското образование в България | Институт за изследвания в образованието \(ire-bg.org\)](https://www.ire-bg.org)) са следните:

- Резултатите на българските ученици са значително по-ниски от средните за ICCS, което ги изравнява с тези на връстниците им от Кипър и Колумбия.

- След относителното повишаване на резултатите на българските ученици през 2016 г. в сравнение с 2009 г., сега наблюдаваме значително понижение.
-



Източник: [Institute for Research in Education](#)

- Разликата между резултатите на момчетата и момчетата е доста голяма, като през 2016 г. България е била на второ място по този показател след Малта, а сега - през 2022 г. - България е с най-голяма разлика от 41 точки.
- Семейната среда и социално-икономическият произход на учениците са сред факторите, които оказват най-силно влияние върху образователните постижения. Разликата между българските ученици в двете крайни категории - нисък и много висок социално-икономически и културен статус - е най-голяма в сравнение с останалите държави в ICCS 2022.
- Една трета от 14-годишните ученици в България се интересуват от политически и социални въпроси.
- 64% от българските ученици смятат, че демокрацията все още е най-добрата форма на управление.
- 4% смятат, че политическата система в България функционира добре. Доверието на българските ученици в политическите институции е ниско и значително е намаляло през 2022 г. в сравнение с 2016 г.
- Българските ученици разглеждат политиката предимно като мъжка област. Те показват значителни разлики от връстниците си в други държави по отношение на равенството между половете, политическото участие и активността на жените и мъжете. Забележително е, че индексът, измерващ подкрепата на българските ученици за равенството между половете, е сред най-ниските през 2022 г.
- Не е изненадващо, че пандемията COVID-19 е повлияла дълбоко върху гражданските компетентности и нагласите за гражданско участие сред учениците във всички участващи държави.

Резултатите от проучването убедително подчертават необходимостта от учебна програма за глобално гражданско образование в българските училища. Уви, с нарастващата политическа нестабилност и възхода на крайно десните, проруски и "патриотични" коалиции образованието в България става заложник и дали ще бъдат възможни някакви разумни

подобрения в учебната програма, предстои да разберем. На моменти може да изглежда, че българските образователни реформи в тази конкретна област вървят назад.

1.4 Забрана на пропагандата на "нетрадиционна сексуална ориентация"

Неотдавна българският парламент прие закон, с който се забранява пропагандата и насърчаването на "нетрадиционна сексуална ориентация" в българските училища. Законопроектът беше подкрепен от членове на радикалната проруска партия "Възраждане". Русия за първи път прие закон преди 11 години, с който забрани "хомосексуалната пропаганда", насочена към непълнолетни. След началото на войната в Украйна руският закон категорично забрани "нетрадиционните сексуални отношения", което беше използвано за драстично ограничаване на правата на хомосексуалистите и ЛГБТИ хората в страната. Впоследствие закони срещу "пропагандата на ЛГБТИ" бяха приети и в Унгария и Полша.

Законът в България въвежда забрана в системата на предучилищното и училищното образование "да се извършва пропаганда, насърчаване или подбуждане по какъвто и да е начин, пряко или непряко, на идеи и възгледи, свързани с нетрадиционна сексуална ориентация и/или определяне на полова идентичност, различна от биологичната". Парламентът даде и определение на "нетрадиционна сексуална ориентация", което е силно повлияно от темата за хомосексуализма в Уикипедия.

Дефиницията, записана в закона, гласи, че нетрадиционната сексуална ориентация е "различна от общоприетите и залегнали в българската правна традиция представи за емоционално, романтично, сексуално или чувствено привличане между лица от противоположния пол". Политическа партия "Възраждане" обосновава предложението си с практиката на Конституционния съд, с която се забранява ратифицирането на Истанбулската конвенция.

В същото време българската Конституция провъзгласява, че всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. "Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние", гласи чл. 6 от основния закон.

1.5 Заинтересовани страни

Глобалното, екологичното, гражданското и образованието за развитие остават предимно в сферата на неформалното образование и са обект на интерес от страна на различни заинтересовани страни, включително местни, национални и базирани в ЕС политически структури и фондации, публични институции като изследователски институти, частично Министерство на образованието и науката (МОН), младежки агенции, университетски изследователски центрове, училища, учителски съюзи и професионални организации, организации на гражданското общество (НПО), националната мрежа от културни центрове, известна като "читалища", библиотеки, обществени медии и ученици.

Неправителствените организации (НПО) играят ключова роля в подкрепа на инициативите за глобално и гражданско образование. Училищата често си партнират с неправителствени организации, за да предоставят на учениците възможности за участие в обществени проекти и програми за международен обмен. Степента на ангажираност и ефективността на усилията за популяризиране варират значително в зависимост от целевата аудитория, както и от ресурсите, финансирането и естеството на темите, които се разглеждат от тези организации. Сред най-значимите е [Българската платформа за международно развитие](#) (БПМР), и всичките му шестнадесет члена, които действат заедно, като платформа, или поотделно, в зависимост от конкретните си целеви групи.

Най-популярните и широко използвани учебни ресурси са продукти на неправителствените организации, членуващи в БПМР. Неизчерпателният списък на ресурсите включва следното:

- Платформа за ресурси за глобално образование - ДА НАУЧИМ! – <https://devedu.eu/>
- Ресурси и практики за глобално образование и ЦУР – Get Up and Goals Project, DEAR – <https://getupandgoals.bg/resources/>
- Глобално образование - проект "Светът от нашия праг" - [World from our Doorstep Practitioner Handbook – CDEC › Global Dimension](#)

2. Ключови стратегически документи

Както става ясно от краткото представяне по-горе, основният участник в процеса на развитие на образованието в България е Министерството на образованието и науката (МОН). Неправителствените организации (НПО), както и структурите на ООН също играят важна роля за въвеждането на самата концепция и същност на образованието за развитие в страната. Министерството на външните работи също има известно значение по въпроса.

2.1 Средносрочна програма за развитие и хуманитарна помощ на Република България за периода 2020-2024 г. и Програма за глобално образование

Като се започне от МВНР и нашата българска политика за развитие, основният документ е "Средносрочната програма за помощ за развитие и хуманитарна помощ на Република България за периода 2020-2024 г." ([Портал за обществени консултации \(strategy.bg\)](http://strategy.bg)). В него се посочва, че: *"За да осигури устойчива промяна, българската политика за развитие ще се съсредоточи върху повишаване на осведомеността и създаване на активно гражданско общество, включително чрез възможностите на глобалното образование. Програмата за ГО и повишаване на осведомеността на българската помощ за развитие подкрепя проекти, ангажиращи българската общественост и повишаващи нейната чувствителност/информираност относно глобалните предизвикателства пред социалното, икономическото и екологичното развитие. Програмата работи с организациите на гражданското общество на местно и национално равнище за насърчаване на укрепването на утвърждаването на универсалните ценности на свободата, демокрацията и върховенството на закона и дава възможност на българската общественост да допринесе положително за глобалното развитие."* (от Средносрочна програма за помощ за развитие и хуманитарна помощ на Република България за периода 2020-2024 г., глава "Видимост на политиката за сътрудничество за развитие").

Политиката за сътрудничество за развитие е неразделна част от външната политика на Република България и съгласно чл. 1, ал. 2 от Постановление № 234 на Министерския съвет от 1 август 2011 г. за политиката на Република България за участие в международното сътрудничество за развитие. Тя се осъществява в синхрон с политиката на Европейския съюз (формулирана в Договора за Европейския съюз и Договора за функционирането на Европейския съюз). В най-общ план българското сътрудничество за развитие подпомага страните партньори за постигане на целите на Програмата на ООН за устойчиво развитие до 2030 г. (Програмата 2030), приета от ООН през септември 2015 г. Поставяйки в центъра на вниманието си Целите за устойчиво развитие (ЦУР), Програмата до 2030 г. представлява трансформираща политическа рамка за премахване на неравенствата и постигане на устойчиво развитие в световен мащаб. Тя балансира икономическите, социалните и екологичните измерения на устойчивото развитие, включително ключовите въпроси на управлението и мирните и приобщаващи общества.

В "Средносрочната програма за подпомагане на развитието и хуманитарната помощ на Република България за периода 2020-2024 г." има [Програма за глобално образование](#), което е предвидено. Освен това тя е изготвена от Българската платформа за международно развитие (БПМР) в сътрудничество с други институции преди няколко години, но очаква одобрение от МОН и МВНР.

Документът очертава българската "Програма за глобално образование и повишаване на осведомеността за международното сътрудничество за развитие", която се предлага да служи като стратегическа рамка за насърчаване на глобалното образование и

осведомеността за българската политика за сътрудничество за развитие. Основните аспекти са следните:

- **Рамка и цели.** Програмата се фокусира върху обучението на гражданите за глобалните реалности, насърчаването на справедливостта и правата на човека чрез глобално образование. Тя включва елементи като Образование за развитие, Права на човека, Устойчиво развитие и Межкултурно образование, като се стреми да интегрира тези теми в българското общество. Една от основните му цели е да мобилизира обществената подкрепа и да повиши осведомеността на България за сътрудничеството за развитие и глобалните предизвикателства, като бедността, изменението на климата, равенството между половете и младежката заетост.
- **Приоритети.** Програмата има за цел да повиши осведомеността за политиките за развитие на България и да насърчи обществената ангажираност в изграждането на справедлив и устойчив свят. Тя се стреми да изгради компетенции за справяне с глобални проблеми, да насърчи критичното мислене и да поощри ориентирано към действие участие на гражданите.
- **Целеви групи.** Програмата е насочена към младежки и образователни институции, организации на гражданското общество, профсъюзи, неформални мрежи, медии, бизнес структури и мигрантски общности.
- **Институционална подкрепа.** Министерството на външните работи и Министерството на образованието и науката играят ключова роля в прилагането на политиката. Те се подпомагат от партньорства с неправителствени организации (НПО), образователни институции и международни организации като ЮНЕСКО.
- **Инструменти и мониторинг.** Програмата се изпълнява чрез финансиране на проекти, насочени към глобалното образование, инициативи за изграждане на капацитет и кампании за повишаване на обществената осведоменост. Мониторингът и оценката се основават на глобални показатели, обвързани с Целите за устойчиво развитие на ООН (ЦУР), като се гарантира, че образованието е в съответствие с устойчивото развитие, правата на човека и социалното приобщаване.

В обобщение, програмата има за цел да интегрира глобалното образование в националната програма, да насърчава устойчивото развитие и да стимулира активното гражданско участие в справянето с глобалните предизвикателства.

Тъй като приближава моментът за разработване на новата "Средносрочна програма за подпомагане на развитието и хуманитарната помощ на Република България за периода 2025-2029 г.", надеждата ни остава, че програмата "Глобално образование" ще бъде приета и одобрена от съответните министерства.

2.2 Министерство на младежта и спорта¹

Министерството на младежта и спорта е официалното ведомство в България, което през 2022 г. подписа новата "Европейска декларация за глобално гражданско образование до 2050 г.", популяризирана от GENE - Global Education Network Europe, която беше приета в Дъблин, Ирландия. С нея беше отбелязана 20-годишнината от подписването на "Декларацията от Маастрихт". Тази актуализирана стратегия очертава как образованието ще вдъхнови хората и общностите да действат за създаването на по-справедлив, по-толерантен и устойчив свят за всички.

След смяната на ръководството на това министерство обаче няма приемственост, нито видим интерес от страна на тази институция към глобалното гражданско образование. Интервютата с различни заинтересовани страни потвърждават тази констатация.

2.3 Закон за предучилищното и училищното образование от 2016 г., Наредба 13 и граждански ценности

Законът за предучилищното и училищното образование от 2016 г., както беше споменато по-горе, въведе значителни промени във философията и целта на образованието в България и определя училищното образование като основано на компетентности. По този начин социалните и гражданските компетентности се определят като една от основните групи компетентности, които учениците трябва да усвоят по време на общото образование.

ЗПУО определя дванадесет основни цели на предучилищното и училищното образование, поне седем от които са тясно свързани с глобалното и гражданското образование. Така например една от посочените цели е да се помогне на учениците да развият компетентности за разбиране на глобалните процеси и техните взаимовръзки. Други образователни цели на българското средно образование включват придобиване на компетентности, необходими за ефективна лична и професионална реализация, активно и отговорно гражданско участие в съвременните общности; развиване на компетентности за устойчиво развитие; разбиране и прилагане на принципите, нормите, отговорностите и правата, произтичащи от членството в ЕС; придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на демократичните ценности, човешките права и свободи; насърчаване на толерантността и зачитането на различните етнически, национални, културни, езикови и религиозни идентичности на гражданите; насърчаване на толерантността и зачитането на правата на децата, учениците и хората с увреждания. Тази група от компетентности, които учениците трябва да придобият по време на общото си образование, е една от ключовите групи очаквани резултати, а целта е да се повиши активността и участието на младите хора в политически и социални дейности. Макар че в българската общообразователна система не съществува глобално гражданско

¹ <http://mpes.government.bg>

образование, неправителствени организации и активисти смятат, че са налице всички предпоставки за това.

И накрая, това, което дава надежда на всички организации, които се застъпват за модернизирание на българското образование, са следните членове на закона. В ЗПУО, раздел II. Училищна подготовка - същност и съдържание (в сила от 14.11.2015 г.) е посочено, че *"В процеса на училищното образование могат да се преподават и предмети от областта на глобалното, гражданското, здравното и интеркултурното образование, предприемачеството, управлението на личните финанси и програмирането, защитата на родината, населението и околната среда, предмети, които формират национално самочувствие, патриотичен дух и родолюбие у децата и учениците, като разширяват и допълват съдържанието, което присъства интегрирано в другите предмети."* (член 5). По-нататък в него се казва, че *"Общата подкрепа за личностно развитие включва: ... Организиран се занимания по интереси за развитие на способностите и компетентностите на децата и учениците, за изява на дарбите им в областта на науката, технологиите, изкуствата, спорта, глобалното, гражданското и здравното образование, както и за придобиване на лидерски умения."* (чл. 181). В него също така се посочва, че *"...видовете и съдържанието на дейностите по превенция на тормоза и насилието се подчиняват на цялостната училищна политика, разработват се самостоятелно от училищната общност и могат да включват:" ...наред с другото "разглеждане на теми от глобалното, гражданското, здравното и интеркултурното образование в часовете на класа, в часовете по интереси и в избираемите учебни часове"*.

След и като част от ЗПУО, министърът на образованието и науката публикува "Наредба 13 за гражданското, здравното, екологичното и мултикултурното образование" на 21 септември 2016 г. Тази наредба определя естеството и целите на резултатите от обучението, които са задължителни в училищата, детските градини и центрове за подкрепа за личностно развитие. С нея се установяват институционални политики за насърчаване на тези форми на образование. Все още се очаква практиката да последва.

Като официален политически документ, Наредбата определя същността и целите на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование по следния начин:

Чл. (1) Гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование са взаимосвързани и образуват интердисциплинарен комплекс, насочен към придобиване на социални, граждански и интеркултурни компетентности и компетентности, свързани със здравето и поддържането на устойчива околна среда. (2) Гражданското образование е насочено към формиране на гражданско съзнание и граждански добродетели и е свързано с познания за структурата на демократичното общество, правата и задълженията на гражданите, както и с умения и готовност за отговорно гражданско поведение.

"Наредба № 13" посочва, че една от основните цели на гражданското образование е да възпитава самостоятелни и отговорни личности, ангажирани с отстояването на универсалните ценности, както и на принципите на демокрацията и правата на човека. То има за цел да подготви индивидите да участват отговорно, творчески и ефективно в гражданския, политическия и социалния живот. Освен това се стреми да развие разбиране за институциите,

структурите и процесите на демократичното общество, както и за икономическата и политическата динамика на глобализирания свят, като дава възможност на хората да изразяват мислено и критично своите граждански възгледи.

При анализа на съдържанието на наредбата се открояват две теми, които могат да се разглеждат като предпоставки за бъдещо въвеждане на ГГО в българското формално образование. На първо място, това са основните черти на гражданското образование, дефинирани в документа, а именно - то да бъде прагматично, интердисциплинарно, системно, важно за ежедневието на учениците, с глобален поглед, фокусирано върху значението на плурализма и използващо диалога и дискусиата като средства за обучение. На второ място, това е фактът, че гражданските компетентности на учениците трябва да се развиват по време на училищното образование и че тези компетентности не трябва да се преподават като отделен предмет (Наредба № 13/21 септември 2016 г.).

Въпреки че все още не е приложена на практика в повечето училища, тази наредба е възможност, която в съчетание с ентузиазма и мотивацията на директорите и учителите позволява на все повече училища да въведат гражданското и екологичното образование като извънкласна дейност или отделни проекти, обикновено изпълнявани съвместно с НПО.

Няма други официални стратегически документи в България, които да допринасят за въвеждането на глобалното и/или гражданското образование във формалното образование.

Международният доклад "Образование за демократично гражданство и образование за правата на човека в България" (2016 г.), изготвен от Съвета на Европа, очертава състоянието на образованието по гражданство и права на човека в България. Той дава представа за предизвикателствата и възможностите за прилагане на глобалното гражданско образование в страната, въпреки че предизвикателствата преобладават. Въпросникът се попълва от българското Министерство на образованието. Той представя картина на министерство и правителство, които не поставят като приоритет образованието по гражданство и права на човека. Остава надеждата, че осем години след доклада и след вероятна оценка на въвеждането на Гражданското образование в 11. и 12. клас, ГГО ще бъде формализирано в българското образование през следващите години.

3. Принос от заинтересуваните страни

По време на това проучване бяха положени всички усилия за осигуряване на интервюта от всички отговорни правителствени агенции. Министерството на външните работи, макар и да отговаря за ГГО в България, не беше на разположение за интервю. Поради това бяха проведени общо пет интервюта, с ангажимент за анонимност, със заинтересовани страни, които споделят различни гледни точки по темата за ГГО в българската формална

образователна система. Всички интервюта се основаваха на полуструктуриран въпросник, предоставен от изследователския екип.

3.1 Кратко описание на методологията

Респондентите са следните:

- правителствен експерт от Министерството на образованието и науката, дирекция "Съдържание на предучилищното и училищното образование", отговарящ за гражданското образование (наричано по-нататък МОН). Тази дирекция е една от най-големите в министерството и подпомага министъра при разработването и провеждането на държавната политика в областта на училищното образование; също така разработва и отговаря за въвеждането и прилагането на държавните образователни стандарти за учебния план, за общообразователната подготовка, за профилираната подготовка, за оценяването на резултатите от обучението на учениците, както и за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. Дирекцията също така разработва рамкови учебни програми в училищното образование, координира разработването и отговаря за изпълнението на учебните програми по учебните предмети в общото и специалното профилирано образование и др.
- член на Управителния съвет на Българската платформа за международно развитие (оттук нататък наричана БПМР). БПМР е организация с нестопанска цел, която обединява усилията на 16 неправителствени организации да работят за решаването на социални, икономически и екологични проблеми както в нашата страна, така и в приоритетните за българската политика за развитие държави. Платформата е създадена през 2009 г. след 3-годишен подготвителен период с партньорството по проект TRIALOG, предназначен да улесни диалога между старите и новите държави-членки на Европейския съюз и страните от Глобалния юг. Всички организации, които членуват поотделно, както и самата БПМР, работят за повишаване на обществената осведоменост по въпросите на политиката за развитие. Платформата също така лобира за прилагането на методите и принципите на образованието за глобално гражданство, като изпълнява различни проекти за въвеждане на образованието за развитие в българските училища.
- учител по география (оттук нататък наричан Учител), с повече от 20 години опит, който преподава на деца от 5-и до 12-и клас, участва в Националната комисия за разработване на състезания по география, обучава българския отбор от ученици, който представя България на състезания по география по света, и е автор на учебници по география и икономика, както е името на предмета в българската учебна програма. Учителят е добре запознат със същността на образованието за развитие и гражданското образование и е радетел то да се изучава в българските училища.
- представител на една от политическите партии, която има заявена позиция за връзка с неправителствени и граждански организации. Това е и партия, която открито декларира и следва ангажираност към цивилизационните ценности и идеали на

развитите демократични общества и Европейския съюз. Идеята на това интервю е следствие от разговора с представителя на Министерството на образованието, когато авторите решиха да обърнат по-голямо внимание на политическата ситуация, тъй като волята на отговорното правителство е решаваща за това дали ще бъдат въведени нови програми в училищната програма.

- представител на стара неправителствена организация, член на БПМР, с много изпълнени проекти, програми и партньорства в областта на развитието и гражданското образование. Тази неправителствена организация се фокусира върху децата в риск, за да ги подкрепи и да развие техния потенциал. Едновременно с това те учат всички деца как те, техните решения и действия оказват влияние върху целия свят и върху всички останали хора, живеещи в него.

Въпреки че много от споделените мнения бяха донякъде сходни, разнообразието от гледни точки беше информативно, независимо от факта, че в учебната ни програма за ученици на възраст 11-15 години няма образование за развитие и/или гражданство.

3.2 Интегриране на ГГО във формалното образование - политики

Представителят на МОН не смята, че интегрирането на ГГО във формалното образование е политика точно за тази възрастова група - 11-15 години. Цитирам: "за мен това е кризисният етап, гимназиалният етап от пети до седми клас, когато учениците почти не изучават въпроси, свързани с глобалното, не само глобалното, но дори и гражданското образование." Той/тя смята, че наличието на теми от ГГО за учениците от 1-4 клас, както и на предмета "Гражданско образование" за по-големите ученици 11-12 клас е постижение и се надява, че може би в бъдеще ще може да се направи повече за 11-15-годишните.

По отношение на документите и нормативните актове, експертът от МОН посочва Закона за образованието и подзаконовите нормативни актове като Наредба 13, където в приложението "Гражданско образование", има много ясно разписан текст за глобалното образование. Това е в частта, която описва социалните и гражданските компетентности. Той/тя споменава и други междуведомствени документи и работни групи, свързани с темите на дезинформацията, проблема с тероризма, проблема с миграцията и имиграцията. Експертът говори за тези теми като за глобални предизвикателства. Във връзка с тези видове предизвикателства има издадени официални документи, но връзката им с глобалното образование или отражението им върху преподаването в училище не е ясна.

Представителят на политическа партия заяви, че те не участват във въвеждането на ГГО във формалното образование: *"ние не носим отговорност, но споделяме основните ценности на ГГО, много глобални и граждански теми, които са в нашата платформа"*.

Учителят смята, че основните ръководни документи, определящи политиката, са учебната програма по география, "Наредба № 11" от 1.09.2016 г. за оценяване на резултатите от

обучението на учениците и Целите за устойчиво развитие, тъй като последните определят учебното съдържание на всичко, което е свързано с ГГО.

И двамата представители на НПО смятат, че основно (и единствено) ЗПУО от 2016 г. е политическият документ, очертаващ политиките, свързани с въвеждането на ГГО в официалната образователна система. Единият от тях изказа предположение, че за въвеждането на ГГО във формалното образование е необходима стратегическа визия и планиране - ново и модерно разбиране за целта на българското образование. А, според техните наблюдения и за съжаление, такива стратегически реформи не се случват в България за краткотрайния политически живот на партиите. Четири години остават максималният срок на планиране за всеки министър на образованието. Осигуряването на следващите избори и гласове надделява над стратегическата визия, дори когато тя съществува.

3.3 Интегриране на ГГО във формалното образование – изпълнение

Според експерта от МОН глобалното и гражданското образование понастоящем присъстват в българското формално образование по два начина. Първият, директен начин, е чрез учебната програма по гражданско образование. То е ясно застъпено там, макар и само за последните два класа - 11-и и 12-и. За тези класове има ясна тема за Образование за развитие и ясни очаквани резултати, свързани с Гражданското образование. Темата за тези два класа е "България и глобалните проблеми". Очакваните резултати са учениците да осмислят глобалния характер на различните екологични и демографски проблеми, както и разбирането на глобалните проблеми, да осмислят социалните проблеми на регионално, национално и глобално равнище. Второ, вече има и ясно видима територия за гражданското образование, в учебната програма за четвърти клас по предмета "Човекът и обществото". Преди новия закон от 2016 г. учебната програма не разполага с тази възможност. В рамките на различните теми е въпрос и на отделни учители да следват идеите на глобалното гражданско образование. *"Следването на учебната програма трябва да запознае учениците с въпросите на гражданското образование"*.

Учителят не е толкова положително настроен - *"...не се изучава. Просто се отбелязва, че има цели за устойчиво развитие... обясняваме какви са целите... един или два часа"*. Той/тя сподели подобно на МОН разбиране, че пети клас е моментът, в който трябва да се положат основите на разбирането за глобално гражданство. Той/тя също така каза, че в известен смисъл тези основи се полагат дори сега чрез географията.

Представителят на политическата партия беше категоричен, че няма политическа воля за въвеждането на ГГО в официалното образование. *"Не виждам политическа воля или политическо разбиране, че това е приоритет. Може би много хора ще ви кажат, че това е приоритет, че това е важно. Но истината е, че сега приоритетите са съвсем други"*.

Той/тя продължи да предполага, че може да има много документи, за които той/тя дори не знае, "но те са само на хартия". По отношение на неформалното образование и инициативите на неправителствените организации той/тя се сети за много добри примери, включително за някои рамки, насърчавани от неправителствени организации и политически партии, като например "Инициативата за партньорство за открито управление", но представителят на партията не беше сигурен какво се е случило с тази инициатива.

И двамата представители на неправителствени организации, които имат богат опит в различни програми и проекти за ГГО, изпълнявани в училищата, смятат, че когато глобалното и гражданското образование се осъществява в училищата, това се дължи на желанието и ангажираността на директора на училището или на учителите в него. *"Ако учителите признават, че темата е важна за тях и са любопитни да я използват, в техни ръце е да я превърнат в нещо."* Тази възможност съществува. Законът не ограничава училищата, а им дава възможност да го изберат. Законът или наредбите също така не насърчават и не популяризират въвеждането на теми от ГГО, няма такъв механизъм. Следователно това, което остава от най-голямо значение, е желанието и опитът на учителите. *"Искам да кажа, че е много важен момент учителите да бъдат достатъчно мотивирани, достатъчно вдъхновени, за да могат да го използват и прилагат."*

3.4 Ограничения и пречки пред въвеждането и прилагането на ГГО във формалното образование

Според експерта от МОН има една основна пречка, *"която е по-дълбока и по-трудна за преодоляване. Не че не трябва да работим в тази посока, но за това в голяма степен допринася фактът, че в нашата образователна система има много силно разделение между предметите"*. По-нататък той/тя потвърждава, че интегрирането на ГГО в различните предмети няма да се случи скоро. Неговата/нейната прогноза е, че може би след десет години това ще бъде възможно, тъй като това е времето, което е било необходимо, за въвеждането на гражданското образование в 11-12 клас. Експертът признава, че много политики от последните години са в тази посока, но че е трудно да се пробие, защото става въпрос и за промяна на нагласите на учителите и общностите. Въпреки това той/тя вярва, че това все пак ще се случи. И след това добавя: *"Това, което винаги ме кара да се питам е за сметка на какъв друг учебен предмет ще бъде въведено"*.

Учителят сподели, че основната и непреодолима пречка се крие във факта, че ГГО не е включен в учебната програма. За него е предвиден един час, а всеки друг час, който учителят отделя за ГГО, ще бъде за сметка на някой друг предмет или на не по-малко важна материя по география: *"Ако решите да отделите два часа за глобално образование, трябва да вземете втория час от нещо друго"*.

Много от анкетиранияте споменават политическия натиск. Цитирам експерта от МОН: *"...но има отделни, така да се каже, интереси, идващи и защитени от определени политически партии, където напротив... (те) основно искат да има патриотично образование, без гражданство. Как точно се прави патриотично възпитание на хора, които не са граждани, е друг въпрос"*.

Представителите на неправителствения сектор категорично посочиха, че първата пречка е липсата на "Национална програма за глобално образование". Това е политически документ, който се обсъжда от години, инициран е от БПМР и е обсъждан тристранно от Министерството на външните работи, Министерството на образованието и различни неправителствени организации. Приемането на такава програма би увеличило значително видимостта на проблема. Наистина има голяма вероятност приемането на тази програма да доведе до това ГГО вече да не се възприема като пожелание, а като силно желателно за прилагане в училищата. За един от представителите на НПО това недвусмислено е първата необходима стъпка - *"... приемане от страна на министерството, от страна на държавата, ангажираност на държавата с това, с темата за ГГО. Ако не бъде институционално признат, той няма да има ефекта, който искаме да има"*. Другият активист беше по-скептичен, но потвърди важността на такъв политически документ. Той/тя подчерта, че в момента в България преодоляваме липсата на ГГО във формалното образование само чрез личната мотивация на отделни хора и отдадени учители. Но се нуждаем от законодателство и стратегически документи, за да стане това по-устойчиво.

Представителят на политическата партия вижда две пречки. Първо, той/тя смята, че нашата образователна система е много стара, остаряла, консервативна и закостеняла. От друга страна, той/тя вярва, че не се усеща необходимост сред тези, които ще се възползват от нея - ученици, родители, учители. Неговото/нейното мнение е, че хората като цяло не се интересуват и не го възприемат като необходимост. *"Може би повечето хора просто не знаят какво е това или защо е необходимо"*.

3.5 Възможности за въвеждане и прилагане на ГГО във формалното образование

МОН предложи да се отбележи, че няма много добри практики за учениците от пети до седми клас, освен една, която е Националната олимпиада по гражданско образование. Това национално състезание се провежда вече 18 години в България. То е разделено на четири възрастови групи и не е обвързано с учебен предмет. Въпреки че за възрастовата група от 11 до 15 години в училище няма предмет "Гражданско образование", в олимпиадата те могат да участват, тъй като попадат във втората възрастова група на класовете - от пети до седми. Това на практика означава, че учениците, които искат да участват в това национално състезание, в което се разглеждат въпроси на гражданството и глобалното образование, трябва да учат самостоятелно и обикновено имат училищни проекти. Според експерта на МОН някои от проектите са насочени към по-класически въпроси на гражданството, но има и такива, които са свързани с екологичното равновесие, глобалното затопляне, както и такива, които са

свързани с приятелството. Учениците могат да избират държави за проектите си за олимпиади, например африкански, европейски или други държави, включително и реално осъществени дейности. Никой от другите интервюирани участници не споменава или дори не е чувал за олимпиадата.

Учителят не смяташе олимпиадата за подходяща или значима. Според него единственият значим подход е чрез официалните учебни програми (учебен план). Като алтернатива могат да се създадат клубове по интереси - да се поканят наистина заинтересовани ученици да се присъединят към тях. В рамките на тези клубове учениците биха могли да проучват и обсъждат въпроси, свързани с глобалното образование.

Друга възможност, макар и далечна, МОН вижда в бъдещата положителна оценка на текущия предмет "Гражданско образование", който вече е достъпен за 11 и 12 клас. Той/тя също така добави, че е твърде рано за оценка на въздействието, тъй като предметът "Гражданско образование" е въведен едва преди пет години. *"Възможностите са, според мен, това, което правим в момента за 11. и 12. клас, да се окаже добро и само на тази основа да можем, поне аз така мисля, да се активизираме и да го въведем и за другите класове."* Колко още години са необходими, не беше обсъдено.

Представителят на политическа партия вижда възможности в самия факт, че много от темите и въпросите, с които се занимава ГГО, са сфера на интерес за различни участници в България и това гарантира, че тези теми винаги ще бъдат във фокуса на вниманието. За тяхната партия например цифровизацията и глобализацията са приоритети. Той/тя също така спомена, че има множество интересни програми и инициативи, ръководени от неправителствени организации и граждански актьори, което прави някои от темите на ГГО интересни за обществото.

Представителите на неправителствените организации споменаха различни проекти, изпълнявани в рамките на Европейската мрежа за образование за развитие и повишаване на осведомеността (DEAR), както и други, като "Връзка Север-Юг" и "Get Up & Goals". И двамата признаха ежегодната конференция за глобално образование, която се провежда вече единадесет години подред от Българската платформа за международно развитие и нейните членове, без да е подкрепена от Министерството на образованието или други държавни структури. Конференцията вече е разпознаваема сред училищата, тя вече е редовно годишно събитие, което се очаква от училищата. Те също така споменаха, че в рамките на проект, финансиран от DEAR в България, неправителствените организации са направили Глобална карта за оценка на училищата, която се използва в други европейски страни: *"...използвахме опита на европейските партньори, така че да се доближим до техните критерии за глобална оценка на училищата"*. Те споделиха, че в някои други европейски държави е много престижно да си глобално училище. *"В България направихме няколко пилотни тестови оценки на училища, за да видим къде са, колко далеч са."*

Един от активистите на НПО смята, че участието на представители на НПО в работните групи в Министерството на образованието, в Министерството на външните работи, в Министерството на младежта и спорта, където те влагат целия си експертен ресурс, в крайна сметка ще помогне да се стигне до крайния продукт, който е Националната програма за глобално образование. Той/тя също така изтъкна, че повечето от колегите от НПО работят безвъзмездно по този въпрос. Другият колега беше по-скептично настроен, най-вече поради преходния

характер на правителствата и приоритетите през последните години. Той/тя все пак видя най-голямата възможност в повишаването на очакванията на родителите, учениците, учителите, широката общественост за по-съвременно, модерно образование, което включва и ГГО.

В заключение, трябва да се свърши още много работа, предстои ни дълъг път. Експертът от МОН твърди, че се нуждаем от още няколко положителни примера, които да послужат като основа, върху която министерството да стъпи за следващите си стъпки. Да очакваме повече, каза експертът, особено днес, когато имаме очевидни проблеми не само в нашето общество, но и в геополитически план по отношение на нарастващото противопоставяне от страна на националистическите ценности, ще бъде безполезно. *"Нищо няма да се постигне, ако човек иска всичко, но чрез положителни примери по-лесно може да се постигнат по-добри резултати, но не трябва да се забравя, че трябва да се работи в такава посока, резултатите не могат да дойдат, ако не се работи в такава посока, трябва да се лобира, да не се разчита само на Министерството на образованието, а действително трябва да се работи и чрез организациите на гражданското общество, чрез университетската общност..."*

3.6 Значението, което се отдава на ГГО и глобалните въпроси, и връзката им с учебната програма

Според учителят, който има донякъде разочаровани възгледи по някои теми, *"нищо не е важно за Министерството на образованието... може би освен финансовите измерения..."*.

Експертът от МОН поддържаше по-умерено, но не и по-различно мнение. Той/тя предположи, че значението, което се отдава на ГГО и глобалните въпроси, *"не е много голямо"*. След това каза, че е жалко, тъй като това е много важно, особено на възраст 11-15 години, тъй като това е възрастта, в която учениците започват наистина и самостоятелно да формират своите ценности. Той/тя поясни, че очевидно ценностната ориентация започва още в детската градина, но в този период все още има много малко самостоятелно самоопределяне. Според него/нея съставителите на учебните програми са длъжни да се позовават на компетентности, всъщност на граждански и социални компетентности. И тъй като това е задължително, то може да се счита за първа стъпка, тъй като всеки учебен предмет трябва да има някаква препратка към социалните и гражданските компетентности и това е направено. Как точно учителите трябва да възпитават тези компетентности, как тези цели на учебните програми могат да бъдат изпълнени, предстои да видим, но първата стъпка е налице, на хартия. Все още няма външна или вътрешна оценка на тези компетентности, не е оценено до каква степен това, което е направено като препратка, действително се случва. Не е изследвано дали учениците придобиват такива компетентности. Но все пак се разбира значението им и това е ценно начало, според експерта на МОН.

Представителят на политическа партия споделя много силно мнение: *"Това е от нулево значение, максимум 0,5 %."* След това добави: *"Никой не иска да промени системата и да защити демокрацията. Не е трудно да се образоват гражданите, просто ние не искаме да го правим. Предпочитаме да живеем в тази корумпирана и уютна система и имаме хиляди оправдания защо не можем да се променим. Мисля, че вездесъщата и ежедневна корупция ни прави апатични и мързеливи"*.

Той/тя се съгласи, че има значителен брой учители, които вършат страхотни неща, преподават граждански ценности, осъществяват проекти с учениците, но те са капка в морето. Според неговите/нейните наблюдения и опит повечето от учителите не са толкова ангажирани, колкото би трябвало да бъдат. А повечето от многото млади хора в училище са много зле образовани по тази тема. Той/тя е депозирал/а въпрос за това как се преподава гражданско образование и ГГО в университетите.

Представителите на НПО се съгласиха, че министерството не се интересува от драстични реформи и винаги е предпазливо по отношение на промените в учебната програма. За съжаление ГГО е в дъното на списъка с възможни промени.

3.7 Препоръки от участниците

Едно от предложенията на МОН е Олимпиадата по гражданско образование да стане международна. Досега няма международна олимпиада по гражданско образование, за разлика от такива по философия, математика, биология и т.н. Те смятат, че подобна международна олимпиада може да укрепи ГГО и да го популяризира.

Политическите препоръки са политиците да бъдат обучени в областта на гражданското образование, за да могат да лобират за въвеждането му. И, алтернативно или допълващо, хората, получили образование по ГГО, трябва да станат политици.

В същия план са включени и препоръките на един от членовете на БПМР. Той предложи МОН да наема повече специалисти, които да разбират темата. Обективно погледнато, сега ситуацията е такава, че в министерството няма експерти по глобално образование, освен един. Освен това в министерството глобалното и гражданското образование се разглеждат като едно и също нещо. Няма признаване на предмета, няма и подготвени специалисти. *"И докато отговорността е размита, никога няма да има смислена работа в тази област"*.

Другият представител на НПО също спомена това, но препоръките му бяха по-скоро в сферата на повишаване на обществената осведоменост като първа стъпка, както и въвеждане на университетска програма за науки на развитието. Такава специалност не съществува в нито един от 52-те университета в България.

Препоръката на учителя отново беше в областта на преподаването - да се преподава чрез пример. *"Трябва да започнем първо от нас, да бъдем добри примери за подражание на нашите ученици, включително и по глобалните въпроси."*

В заключение ще цитираме думите на експерта от МОН: *"Всъщност препоръката е да се работи повече с учителите, защото ако те не са подготвени, нищо няма да бъде направено"*.

4. Заключение и препоръки

4.1 Заключение

Съществува политическа основа, но прилагането е слабо. България разполага с правна и политическа рамка, която подкрепя развитието на гражданска и социална компетентност (например Закон за предучилищното и училищното образование, Наредба 13). Сред основните цели на предучилищното и училищното образование, както е посочено в ЗПУО, а именно Цел 11, е "придобиване на компетентности за разбиране на глобалните процеси, тенденции и техните взаимовръзки". Практическото прилагане на тези принципи в учебните програми и преподаването в клас обаче остава ограничено, особено за учениците на възраст 11-15 години.

Късното въвеждане на гражданското образование подкопава обхвата му. Понастоящем гражданското образование се предлага само в 11-и и 12-и клас, които не са част от задължителното образование. Това ограничава обхвата на учениците, които напускат системата по-рано и пропускат ключови компетентности, свързани с гражданството и глобалната осведоменост.

ГГО няма институционално признание. Докато терминът "гражданско образование" е залегнал в националния дискурс, "глобалното образование" и "глобалното гражданско образование" остават маргинални, често отнесени към инициативи, ръководени от неправителствени организации, без системна подкрепа от страна на Министерството на образованието.

Зависимост от индивидуалната мотивация на учителя. Прилагането на ГГО често зависи от ангажираността на отделните учители или на училищното ръководство. Без системна подкрепа и интеграция обхватът и устойчивостта на тези усилия са минимални.

Голямо социално-икономическо неравенство и неравенство между половете по отношение на гражданските компетентности. Данните от ICCS 2022 показват значителни различия в знанията по гражданско образование в зависимост от социално-икономическия произход и пола, което предполага, че сегашната система не е справедлива в развитието на гражданските и глобалните компетентности.

Политическата съпротива и нестабилност са пречки. Законодателните ограничения (напр. по темите за ЛГБТИК+), консервативните политически сили и нестабилните цикли на управление в министерствата възпрепятстват всяка прогресивна реформа на учебните програми, която би изисквала ГГО.

Съществуват обещаващи практики, но те са изолирани. Инициативи като Олимпиадата по гражданско образование, разработените от НПО училищни карти за оценка, Годишната национална конференция по образование за развитие и програмите за неформално образование показват потенциал, но са до голяма степен фрагментирани и не са подкрепени от всеобхватна национална политика.

4.2 Препоръки

Стратегическо и политическо ниво

- 1) Приемане и институционализиране на Национална програма за глобално образование. Предстоящата програма за ГГО, разработена съвместно с БПМР, трябва да бъде финализирана и официално приета. Тя може да бъде вградена в новата "Средносрочна програма за подпомагане на развитието и хуманитарна помощ" за периода 2025-2029 г.
- 2) Разширяване на гражданското и глобалното образование следва да се разшири в по-ранните класове. Темите на ГГО следва да бъдат интегрирани в учебната програма за 5-8 клас (11-15 години) в по-голяма степен. Това са формиращи години за развитието на ценностите и не бива да се пренебрегват.
- 3) Да се осигури междуведомствена ангажираност и отчетност. Подкрепата за вече създадените междуведомствени работни групи, включващи МОН, МВНР, Министерството на младежта и спорта и представители на гражданското общество, за насочване и оценка на изпълнението на ГГО следва да се превърне в приоритет.
- 4) Създаване на специализиран отдел или роля в МОН, в който да работят или да бъдат назначени обучени експерти в рамките на министерството, които да наблюдават, развиват и подкрепят инициативите в областта на ГГО и да гарантират приемственост независимо от политическите промени.

Учебна програма и педагогика

- 1) Включване на компетенциите на ГГО във всички предмети. Вместо да се създават самостоятелни предмети от ГГО, да се интегрират теми като устойчивост, права на човека, глобална взаимозависимост и гражданско участие в предмети като география, литература, история и социални науки.

- 2) Да се въведат ГГО и "Изследвания на развитието" като модули в програмите за обучение на учители и в университетските учебни планове, за да се създаде набор от преподаватели със съответните компетенции.
- 3) Да се създадат ясни насоки и материали е последната препоръка, изградена въз основа на проучването на документи и интервютата със заинтересованите страни. Да се разработят официални учебни материали и ръководства в сътрудничество с неправителствени организации, съобразени с българския контекст и приведени в съответствие с Целите за устойчиво развитие и Европейската образователна рамка.

Информираност и ангажираност

- 1) Повишаване на общественото разбиране за ГГО и неговата значимост чрез медийни кампании, дискусии между родителските и учителските асоциации и събития, представящи ученически проекти. Стартиране на кампании за повишаване на обществената осведоменост.
- 2) Насърчаване на подходи и пилотни програми за цялото училище. Да се признаят и подкрепят "глобалните училища" чрез национална програма за сертифициране или признаване. Да се започне с пилотни училища и да се разширяват най-добрите практики.
- 3) Насърчаване на участието на учениците чрез клубове и проекти. Това не е новост, но да се финансират и насърчават извънкласни дейности и училищни клубове, посветени на темите на ГГО, със състезания, обмени и обществени проекти е добра и работеща практика.

Ще завършим с красивите думи на лидера на БПМР: *"Мисля, че глобалното образование е в основата на глобалната дипломация. Между човека и човека, между човека и природата, между човека и земята."*

5. Библиография

- Atanasova, A. (2011) Policies on Citizenship Education in Bulgaria: National and European Union Perspectives. Submitted to Central European University, Department of Public Policy, in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Public Policy, https://www.etd.ceu.edu/2011/atanasova_angelina.pdf, accessed September 17th, 2024.
- Balkansky, P., Zahariev, Z., Stoyanov, S., & Stoyanova, N. (1999). Challenges in Developing a New System of Citizenship Education in Conditions of Social Change: Bulgaria. In: J. Torney-Purta, J. Schwille & J.-A. Amadeo (Ed.), Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Global Schools research (2018). Bulgarian Country Policy Analysis, https://issuu.com/globalschoolseu/docs/book_global_citizenship_education_i/36?utm_medium=referral&utm_source=www.globalschools.education, accessed October 1st, 2024-
- Ministry of Education (2016). Ordinance No 13. From 21.09.2016, <https://www.ruo-sofia-grad.com/>, accessed September 29th, 2024.
- Petrova, S. (2021). Bulgarian Civic and Citizenship Education in Transition. In: Malak-Minkiewicz, B., Torney-Purta, J. (eds) Influences of the IEA Civic and Citizenship Education Studies. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-71102-3_2.
- Regulations For Organizing and Conducting of Petrova, S. (2021). Bulgarian Civic and Citizenship Education in Transition. In: Malak-Minkiewicz, B., Torney-Purta, J. (eds) Influences of the IEA Civic and Citizenship Education Olympiad, Ministry of Education and Science, https://ruo-sofia-grad.com/wp-content/uploads/2022/01/regl_ol_gr-obr_1210211.pdf, accessed on February 28th, 2025.
- Slavkova, L. (2021) *Citizenship Education in Bulgaria*. NECE - Networking European Citizenship Education, <https://www.bpb.de/die-bpb/partner/nece/328513/citizenship-education-in-bulgaria/>, accessed October 1st, 2024.
- UNESCO (2024). Citizenship education as a peacebuilding tool in a new social contract for education, <https://www.unesco.org/en/articles/citizenship-education-peacebuilding-tool-new-social-contract-education>, accessed on 14 October 2024.